

συνεχή σειρά πραγμάτων» σχετικά με τό λόγο, ή άρθρωση μπορεί να σημαίνει ή τήν υποδιαίρεση τής όμιλουμένης άλυσίδας του λόγου σε συλλαβές ή τήν υποδιαίρεση τής άλυσίδας τών σημασιών σε σημασιολογικές μονάδες· μ' αυτή μόνο τήν έννοια λένε στή γερμανική γλώσσα gegliederte Sprache. Ακολουθώντας τόν δεύτερο αυτόν όρισμό, θά μπορούσαμε να πούμε ότι δέν είναι ό όμιλούμενος λόγος πού είναι φυσικός στόν άνθρωπο, αλλά ή δυνατότητά του να δημιουργήσει μια γλώσσα, δηλ. ένα σύστημα χωριστών σημείων πού ν' ανταποκρίνονται σε ιδέες χωριστές.

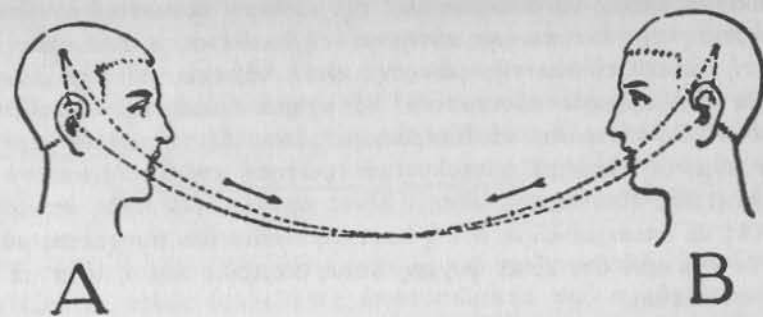
Ο Broca ανακάλυψε ότι ή ικανότητα να μιλούμε έντοπίζεται στήν τρίτη άριστερά μετωπιαία έλικα· κι' άπάνω σ' αυτό στηρίχτηκαν πολλοί για να προσδώσουν στό λόγο ένα χαρακτήρα φυσικό. Ξέρουμε όμως ότι αυτή ή έντόπιση έχει παρατηρηθεί και για κάθε τι πού σχετίζεται με τό λόγο και τή γραφή μαζί, και οι παρατηρήσεις αυτές, συνδεόμενες με εκείνες πού έχουν γίνει πάνω σε διάφορες μορφές άφασίας από τραύμα τών κέντρων αυτών έντόπισης, φαίνονται να δείχνουν: 1^ο ότι οι διάφορες διαταραχές του προφορικού λόγου περιπλέκονται κατά χίλιους τρόπους με τις διαταραχές του γραπτού λόγου. 2^ο ότι σ' όλες τις περιπτώσεις άφασίας ή άγραφίας εκείνο πού προσβάλλεται δέν είναι τόσο ή ικανότητα να προφέρει κανείς έναν τέτοιο ή τέτοιο ήχο ή να χράσσει ένα τέτοιο ή τέτοιο σημείο όσο ή ικανότητα να ανακλιεί μέσω ενός οίουδήποτε όργάνου τά σημεία ενός κανονικού λόγου. Όλο αυτό τό γεγονός μας οδηγεί να πιστέψουμε ότι πάνω από τή λειτουργία τών διαφόρων όργάνων υπάρχει μια άλλη, πιό γενική, ικανότητα πού κατευθύνει τά σημεία· κι' αυτή θά μπορούσε να είναι μόνο ή γλωσσική. Κι' από τό σημείο αυτό οδηγούμαστε στό ίδιο με τό πιό πάνω συμπέρασμα.

Για να δώσουμε στή γλώσσα τήν πρώτη θέση στή μελέτη του λόγου, μπορούμε τέλος να υπογραμμίσουμε αυτό τό έπιχείρημα, ότι δηλ. ή ικανότητα —φυσική ή όχι— ν' άρθρώνουμε όμιλίες δέν άσκειται παρά με τή βοήθεια του έργαλείου πού δημιουργήσε και κληροδότησε ή κοινότητα· δέν είναι λοιπόν χιμαιρικό να πούμε ότι ή γλώσσα είναι εκείνη πού πραγματοποιεί τήν ένότητα του λόγου.

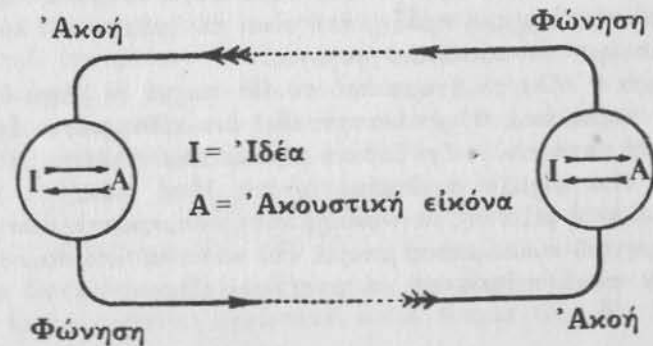
2. ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Για να βρούμε μέσα στό σύνολο του λόγου τή σφαίρα πού αντίστοιχεί στή γλώσσα, πρέπει να τοποθετηθούμε μπροστά στήν άτομική πράξη πού επιτρέπει ν' ανασυντάξουμε τό κύκλωμα τής όμιλίας¹². Η πράξη αυτή προϋποθέτει δύο τουλάχιστον άτομα· είναι τό λιγότερο πού απαιτείται για να είναι τό κύκλωμα πλήρες. Έστω, λοιπόν,

δύο πρόσωπα, τό Α και τό Β, πού συνδιαλέγονται:

Η άφετηρία του κυκλώματος βρίσκεται στόν έγκέφαλο του ενός προσώπου, π.χ. του Α, όπου τά συνειδησιακά γεγονότα, πού θά τά όνομάζουμε ιδέες (concepts), συνδέονται με τις παραστάσεις τών γλωσσικών σημείων ή άκουστικών εικόνων πού χρησιμεύουν για τήν έκφρασή τους. Ας υποθέσουμε ότι μια δεδομένη ιδέα (concept) προκαλεί στόν έγκέφαλο μιάν αντίστοιχη άκουστική εικόνα· πρόκειται για φαινόμενο εξολοκλήρου ψυχικό, πού τό ακολουθεί με τή σειρά του μια φυσιολογική διαδικασία: ο έγκέφαλος μεταδίδει στα φωνητικά όργανα μια συσχετική με τήν εικόνα ώθητική κίνηση· ύστερα, τά ήχητικά κύματα διαδίδονται από τό στόμα του Α στό αυτί του Β: διαδικασία καθαρά φυσική. Κατόπιν τό κύκλωμα συνεχίζεται στόν Β κατά τάξη αντίστροφη: από τό αυτί (του Β) στόν έγκέφαλό (του) γίνεται ή φυσιολογική μετάδοση τής άκουστικής εικόνας· στόν έγκέφαλο (του Β) πραγματοποιείται ή ψυχική σύνδεση τής εικόνας αυτής με τήν αντίστοιχη ιδέα. Έάν τό Β πρόσωπο μιλήσει με τή σειρά του, ή νέα αυτή πράξη θ' ακολουθήσει —άπό τόν έγκέφαλό του στόν έγκέφαλο του Α— τήν ίδια άκριβώς πορεία πού άκολούθησε και ή πρώτη και θά περάσει τις ίδιες διαδοχικές φάσεις, πού μπορούμε να τις παραστήσουμε με τό ακόλουθο σχήμα:

Ἡ ἀνάλυση αὐτή δὲν ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ θεωρεῖται πλήρης· θὰ μπορούσαμε ἀκόμη νὰ διακρίνουμε: τὴν καθαρὴ ἀκουστικὴ ἐντύπωση, τὴν ταύτιση τῆς ἐντύπωσης αὐτῆς μετὰ τὴ λαυθάνουσα ἀκουστικὴν εἰκόνα, τὴ μυϊκὴν εἰκόνα τῆς φωνῆσης κλπ. Λάβουμε ὑπ' ὄψη μόνον τὰ στοιχεῖα πού κρίναμε οὐσιαστικά· τὸ σχῆμα ὅμως πού παραθέσαμε πρὶν πάνω μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε μονομιᾶς τὰ φυσικὰ μέρη (ἡχητικὰ κύματα) ἀπὸ τὰ φυσιολογικά (φώνηση καὶ ἀκοή) καὶ τὰ ψυχικά (λεκτικὲς εἰκόνας καὶ ἰδέες). Εἶναι πραγματικὰ πολὺ σπουδαίας σημασίας νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ λεκτικὴ εἰκόνα δὲν συγγέεται μετὰ τὸν ἴδιον τὸν ἦχο καὶ ὅτι εἶναι ψυχικὴ ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἰδέα μετὰ τὴν ὁποία συνδέεται.

Τὸ κύκλωμα, ὅπως τὸ παρουσιάσαμε, μπορεῖ ἀκόμη νὰ διαιρεθεῖ:

α) σὲ ἓνα ἐξωτερικὸ μέρος (παλμοὶ τῶν ἤχων καθὼς πᾶν ἀπὸ τὸ στόμα στοῦ αὐτί) καὶ σὲ ἓνα ἐσωτερικὸ μέρος πού περιλαμβάνει ὅλο τὸ ὑπόλοιπο·

β) σὲ ἓνα ψυχικὸ καὶ σὲ ἓνα μὴ ψυχικὸ μέρος· τὸ δεύτερον περιλαμβάνει τόσο τὰ φυσιολογικὰ γεγονότα, πού ἔδρα τους εἶναι τὰ φωνητικὰ ὄργανα, ὅσο καὶ τὰ φυσικὰ πού βρίσκονται ἐξω ἀπὸ τὸ ἄτομο·

γ) σὲ ἓνα ἐνεργητικὸ μέρος καὶ σὲ ἓνα παθητικὸ μέρος· ἐνεργητικὸ εἶναι τὸ κάθε τί πού προχωρεῖ ἀπὸ τὸ κέντρο σύνδεσης τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ πρόσωπα στοῦ αὐτί τοῦ ἄλλου προσώπου, καὶ παθητικὸ εἶναι τὸ κάθε τί πού προχωρεῖ ἀπὸ τὸ αὐτί τοῦ δευτέρου προσώπου στοῦ δικοῦ τοῦ κέντρο σύνδεσης.

Τέλος, στοῦ ψυχικοῦ μέρους, πού ἐντοπίζεται στὸν ἐγκέφαλο, μπορούμε νὰ ὀνομάσουμε ἐκτελεστικὸ κάθε τί πού εἶναι ἐνεργητικὸ (A → I), καὶ ἀντιληπτικὸ κάθε τί πού εἶναι παθητικὸ (I → A).

Πρέπει ἀκόμη νὰ προσθέσουμε μιὰ ἰκανότητα σύνδεσης καὶ συντονισμοῦ, πού ἐκδηλώνεται, ὅταν δὲν πρόκειται πιά γιὰ μεμονωμένα σημεῖα· ἡ ἰκανότητα αὐτὴ παίζει τὸν πρῶτον μὲν ἄριστον ρόλον στὴν ὀργάνωση τῆς γλώσσας ὡς συστήματος (βλ. σ. 162).

Ἀλλὰ γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα αὐτὸ τὸ ρόλον, πρέπει νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ πράξη, πού εἶναι τὸ ἔμβρυον τοῦ λόγου, καὶ νὰ πλησιάσουμε τὸ κοινωνικὸ γεγονός.

Ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ ἄτομα πού συνδέονται μετὰ τὸν λόγον, ὅπως περιγράψαμε παραπάνω, θ' ἀποκατασταθεῖ ἓνα εἶδος μέσου ὄρου· ὅλα τὰ ἄτομα θὰ παράγουν — ὄχι βέβαια μετὰ ἀκρίβεια, ἀλλὰ κατὰ προσέγγιση — τὰ ἴδια σημεῖα συνδεδεμένα μετὰ τὴν ἴδιαν ἰδέαν.

Ποιὰ εἶναι ἡ ρίζα τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἀποκρυστάλλωσης; Ποιὸ ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ κύκλωματος μπορεῖ ἐδῶ νὰ τεθεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτηση; Γιατί εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ μὴ μετέχουν ἐξίσου ὅλα σ' αὐτὸ τὸ κύκλωμα.

Τὸ φυσικὸ μέρος μπορεῖ μετὰ μιᾶς νὰ παραμεριστεῖ. "Ὅταν ἀκοῦμε νὰ μιλοῦν μιὰ γλώσσα πού δὲν τὴν καταλαβαίνουμε, δεχόμεστε καλὰ τοὺς ἤχους, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας μας νὰ ἀντιληφτοῦμε ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστον, μένουμε ἐξω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ γεγονός.

Τὸ ψυχικὸ μέρος ὁλόκληρον, γιὰ ἓνα παραπανίσιο ἀκόμη λόγον, δὲν ἀμφισβητεῖται· ἡ ἐκτελεστικὴ πλευρὰ βρίσκεται ἐξω ἀπὸ κάθε συζήτηση, γιὰ τὴν ἐκτέλεση δὲν γίνεται ποτε ἀπὸ τὴν μᾶζαν· εἶναι πάντοτε ἀτομικὴ καὶ τὸ ἄτομον πάντοτε εἶναι ὁ κύριος παράγοντάς της· θὰ τὴν ὀνομάσουμε ὀμιλία (parole).

Μετὰ τὴν λειτουργία τῆς ἀντιληπτικῆς καὶ συντονιστικῆς ἰκανότητος σχηματίζονται στοὺς ὀμιλοῦντες ἀποτυπώματα πού συμβαίνει νὰ εἶναι τὰ ἴδια περίπου σ' ὅλα τὰ ἄτομα. Πῶς πρέπει νὰ παραστήσουμε τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ προϊόν, γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι ἡ γλώσσα (langue) διαχωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ὀμιλία; "Ἄν μπορούσαμε ν' ἀγκαλιάσουμε τὸ σύνολον τῶν λεκτικῶν εἰκόνων πού εἶναι ἀποθηκευμέναι σ' ὅλα τὰ ἄτομα, θὰ ἐγγίζαμε τὸν κοινωνικὸν δεσμὸν πού ἀποτελεῖ τὴν γλώσσαν. Εἶναι ἓνας θησαυρὸς πού ἀπόκειται μετὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς ὀμιλίας στὰ ἄτομα τῆς ἰδίας καὶ τῆς αὐτῆς κοινότητος, ἓνα γραμματικὸν σύστημα πού ὑπάρχει δυνάμει σὲ κάθε ἐγκέφαλον ἢ ἀκριβέστερα στοὺς ἐγκεφάλους ἑνὸς συνόλου ἀτόμων· γιὰ τὴν γλώσσαν δὲν εἶναι πλήρης σὲ κατένενα, στὴν μᾶζαν μόνον ὑπάρχει τέλεια.

Χωρίζοντας τὴν γλώσσαν ἀπὸ τὴν ὀμιλία, χωρίζουμε ταυτόχρονα (1) ὅ,τι εἶναι κοινωνικὸν ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἀτομικόν· (2) ὅ,τι εἶναι οὐσιαστικόν ἀπ' ὅ,τι εἶναι δευτερεύον καὶ λίγο-πολύ συμπτωματικόν.

Ἡ γλώσσα δὲν εἶναι μιὰ λειτουργία τοῦ ὀμιλοῦντος, εἶναι τὸ προϊόν πού καταγράφει τὸ ἄτομον παθητικὰ· δὲν προϋποθέτει ποτε προμελέτη, καὶ ἡ σκέψη παρεμβαίνει μόνον ὡς δραστηριότητα ταξινόμησης, πού γι' αὐτὸ θὰ μιλήσουμε στὴν σ. 162 κ.ε.

Ἡ ὀμιλία, ἀντίθετα, εἶναι ἀτομικὴ πράξις θέλησης καὶ νοημοσύνης, πού ταιριάζει νὰ διακρίνουμε: (1) τοὺς συνδυασμοὺς μετὰ τοὺς ὁποίους ὁ ὀμιλῶν χρησιμοποιοῦν τὸν κώδικα τῆς γλώσσας, προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴν προσωπικὴν του σκέψιν· (2) τὸν ψυχο-φυσικὸν μηχανισμόν πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐξωτερικεύει τοὺς συνδυασμοὺς αὐτούς.

Ἀξίζει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὄρισαν πράγματα καὶ ὄχι λέξεις· οἱ διακρίσεις πού καθιερώσαμε δὲν ἔχουν ἐπομένως νὰ φοβηθοῦν καθόλου κάποιους ἀμφιλεγόμενους ὄρους πού δὲν καλύπτονται ἀπὸ τὴν μιὰ στὴν ἄλλη γλώσσαν. "Ἐτσι, στὴν γερμανικὴν ἡ λέξις Sprache σημαίνει «γλώσσα» καὶ «λόγος», ἐνῶ ἡ λέξις Rede ἀντιστοιχεῖ περίπου μετὰ τὴν «ὀμιλία», ἀλλὰ τῆς προσθέτει τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν τοῦ «συνεχοῦς λόγου» (discours). Στὴν λατινικὴν, ἡ λέξις sermo σημαίνει «λόγος» καὶ «ὀμιλία», ἐνῶ lingua σημαίνει «γλώσσα», κ.ο.κ. Καμιὰ λέξις δὲν ἀντιστοι-

χει με ακρίβεια στη μία από τις έννοιες που καθορίσαμε πιο πάνω για αυτό το λόγο κάθε όρισμός που γίνεται με την ευκαιρία μιας λέξης είναι ματαιοπονία είναι κακή μέθοδος να ξεκινάς από τις λέξεις για να καθορίσεις τα πράγματα.

Ανακεφαλαιώνουμε τα χαρακτηριστικά της γλώσσας (langue):

1) Είναι το αντικείμενο καλά καθορισμένο μέσα στο έτερόκλητο σύνολο των πραγμάτων του λόγου. Μπορούμε να την εντοπίσουμε μέσα στην ορισμένη μερίδα του κυκλώματος όπου μια ακουστική εικόνα έρχεται να συνδεθεί με την ιδέα. Είναι το κοινωνικό μέρος του λόγου, τό έξω από το άτομο, που δεν μπορεί από μόνο του ούτε να δημιουργήσει ούτε να το τροποποιήσει. Δεν υπάρχει παρά χάρη σε ένα είδος συμβολίου ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας. Έξάλλου, το άτομο έχει ανάγκη μιας περιόδου μαθητείας για να γνωρίσει το παιγνίδι της: το παιδί δεν την απομοιώνει παρά λίγο-λίγο. Είναι κάτι τόσο πολύ χωριστό ώστε ένας άνθρωπος, που στερείται την ικανότητα να χρησιμοποιήσει την ομιλία, συντηρεί τη γλώσσα υπό την προϋπόθεση ότι καταλαμβάνει τα φωνητικά σημεία που ακούει.

2) Η Γλώσσα, που διακρίνεται από την ομιλία, είναι ένα αντικείμενο που μπορούμε να το μελετήσουμε χωριστά. Δεν μιλούμε πιά τις νεκρές γλώσσες, μπορούμε όμως πολύ καλά να αφομοιώσουμε τη γλωσσική τους όργανωση. Η έπιστήμη της γλώσσας μπορεί όχι μόνο να επιβιώσει χωρίς τα άλλα στοιχεία του λόγου αλλά και είναι δυνατή ή υπαρξή της, αν αυτά τα άλλα στοιχεία δεν ανακατώνονται με αυτή.

3) Ενώ ο λόγος είναι ετερογενής, η γλώσσα, τοποθετημένη έτσι στα όριά της, είναι ομοιογενής. Είναι ένα σύστημα σημείων όπου ομοιογενή στοιχεία δεν υπάρχει παρά η ένωση της έννοιας και της ακουστικής εικόνας κι όπου τα δύο αυτά μέρη του σημείου είναι τό ίδιο ψυχικά.

4) Η γλώσσα είναι αντικείμενο συγκεκριμένο τόσο, όσο και η ομιλία: κι είναι αυτό μεγάλο πλεονέκτημα για τη μελέτη. Τα γλωσσικά σημεία, έφ' όσον στην ουσία τους είναι ψυχικά, δεν είναι αφαιρέσεις: οι συνδυασμοί, που έχει επικυρώσει ή ομαδική συγκατάθεση και που αποτελούν στο σύνολό τους τη γλώσσα, είναι πραγματικότητες με έδρα τους τόν εγκέφαλο. Επί πλέον, τα σημεία της γλώσσας είναι, να πούμε, χειροπιαστά: η γραφή μπορεί να τα παγιώσει σε συμβατικές εικόνες, ενώ θά ήταν αδύνατο να φωτογραφήσουμε σ' όλες τις λεπτομέρειες τις πράξεις της ομιλίας: η έκφραση μιας λέξης, όσο μικρή κι αν είναι, αντιπροσωπεύει άπειρο αριθμό μυϊκών κινήσεων, πάρα πολύ δύσκολων να τις γνωρίσουμε και να τις απεικονίσουμε. Στη γλώσσα, αντίθετα, δεν υπάρχει παρά μόνο η ακουστική εικόνα, κι αυτή μπορεί να αποδοθεί με σταθερή οπτική εικόνα. Γιατί, αν κάνουμε αφαίρεση αυτού του πλήθους των ανάγκαιων κινήσεων για

να την πραγματοποιήσουμε στην ομιλία, κάθε ακουστική εικόνα δεν είναι, όπως θά το δούμε, παρά τό άθροισμα ενός περιορισμένου αριθμού στοιχείων ή φωνημάτων, που με τη σειρά τους επιδέχονται να αναπαρασταθούν με ένα αντίστοιχο αριθμό σημείων στη γραφή. Αυτή κυρίως ή δυνατότητα να παγιώνεις με τη γραφή τα σχετικά με τη γλώσσα πράγματα κάνει ώστε ένα λεξικό και μία γραμματική να μπορούν να είναι πιστή αναπαράστασή τους, καθ' όσον η γλώσσα είναι ή αποθήκη των ακουστικών εικόνων, και η γραφή ή χειροπιαστή μορφή αυτών των εικόνων.

3. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ. Η ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ

Τά παραπάνω χαρακτηριστικά της γλώσσας μας βοηθούν να ανακαλύψουμε ένα άλλο, πιο σπουδαίο χαρακτηριστικό της. Η γλώσσα, τοποθετημένη έτσι στα όριά της μέσα στο σύνολο των πραγμάτων του λόγου, είναι ταξινομήσιμη ανάμεσα στα ανθρώπινα πράγματα, ενώ ο λόγος δεν είναι.

Είδαμε λίγο πριν ότι η γλώσσα είναι θεσμός κοινωνικός: πολλά όμως χαρακτηριστικά γνωρίσματα τη διαχωρίζουν από τους άλλους θεσμούς, τους πολιτικούς, τους νομικούς κλπ. Για να αντιληφτούμε την ειδική φύση της, πρέπει να παρεμβάλουμε μια νέα σειρά πραγμάτων.

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων που εκφράζουν ιδέες και αν τέτοια μπορεί να συγκριθεί με τη γραφή, με το αλφάβητο των κωφάλλων, με τις συμβολικές τελετουργίες, με τις μορφές ευγένειας, με τα στρατιωτικά διακριτικά σήματα κλπ. κλπ. Η γλώσσα μόνο είναι τό σπουδαιότερο από τα συστήματα αυτά.

Μπορούμε λοιπόν να νοήσουμε μία επιστήμη που μελετάει τη ζωή των σημείων μέσα στην κοινωνική ζωή ή επιστήμη αυτή θ' αποτελούσε μέρος της Κοινωνικής Ψυχολογίας και κατά συνέπεια της Γενικής Ψυχολογίας: θά την ονομάσουμε Σημειολογία (Sémiologie*, από την ελληνική λέξη σημείον). Η Σημειολογία θά μας πληροφορούσε από τί συνίστανται τα σημεία, ποιοί νόμοι τά διέπουν. Δεν μπορούμε όμως να πούμε τί θά είναι, έφ' όσον ακόμη δεν υπάρχει αλλά έχει δικαίωμα να υπάρξει, ή θέση της είναι από τά πριν καθορισμένη¹³. Η

* Δεν πρέπει να συγχέουμε τη Σημειολογία με τη Σημασιολογία, που μελετάει τις αλλαγές των σημασιών, που για αυτός ο F. de S. δεν έκαμε καμιά μεθοδική ανακοίνωση. Θά βρούμε όμως τη θεμελιώδη άρχή της να διατυπώνεται στη σ. 109 (Σημ. Έκδοτών)